

UO'K: 632.51:633.3

YERYONG'OQ EKINIDA UCHRAYDIGAN BIR VA KO'P YILLIK G'ALLASIMON BEGONA O'TLARNING TUR MIQDORLARI VA ZARARLASH DARAJASI

Turdiyeva Nilufar Mo'minovna

professor

e-mail: nturdieva1977@mail.ru

Isroilov Dostonbek Rustam o'g'li

kichik ilmiy xodim

e-mail: dostonbekisroilov2va3@gmail.com

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yeryong'oq ekinida uchraydigan bir va ko'p yillik g'allasimon begona o'tlarning tur tarkibi, dalalarda tarqalish darajasi hamda ularning ekin hosildorligiga salbiy ta'siri yoritilgan. O'tkazilgan dala kuzatuvlari asosida begona o'tlarning 1 m² dagi miqdoriy ko'rsatkichlari aniqlanib, zararlash darajasi baholangan hamda ularning yeryong'oq agrotsenozida raqobatbardoshligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: yeryong'oq, begona o'tlar, g'allasimon begona o'tlar, agrotsenoz, tur tarkibi, tarqalish darajasi, zararlash darajasi, dala kuzatuvlari, hosildorlik.

Abstract. This article examines the species composition of annual and perennial grassy weeds occurring in peanut crops, their distribution in fields, and their negative impact on crop yield. Based on field observations, the quantitative indicators of weeds per 1 m² were determined, their level of harmfulness was assessed, and their competitiveness within the peanut agrocenosis was analyzed.

Keywords: peanut, weeds, grassy weeds, agrocenosis, species composition, distribution level, harmfulness, field observations, yield.

Аннотация. В данной статье рассматриваются видовой состав однолетних и многолетних злаковых сорных растений, встречающихся в посевах арахиса, их распространение на полях, а также отрицательное влияние на урожайность культуры. На основе проведённых полевых наблюдений были определены количественные показатели сорных растений на 1 м², оценена степень их вредоносности, а также проанализирована их конкурентоспособность в агроценозе арахиса.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

Ключевые слова: арахис, сорные растения, злаковые сорняки, агроценоз, видовой состав, степень распространения, вредоносность, полевые наблюдения, урожайность.

KIRISH

Yeryong'oq (*Arachis hypogaea* L.) dunyo qishloq xo'jaligida muhim ahamiyatga ega bo'lgan moyli va oziq-ovqat ekinlaridan biri hisoblanadi. Ushbu ekin yuqori oziqaviy qiymati, tarkibida oqsil va moy miqdorining ko'pligi bilan ajralib turadi. Respublikamiz sharoitida yeryong'oq yetishtirish hajmini oshirish va uning hosildorligini barqaror ta'minlash dolzarb masalalardan biridir.

Yeryong'oq ekinining o'sishi va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri bu begona o'tlar hisoblanadi. Ayniqsa g'allasimon begona o'tlar (Poaceae oilasi vakillari) ekin bilan oziqa moddalari, namlik va yorug'lik uchun kuchli raqobatga kirishib, hosildorlikning keskin kamayishiga olib keladi. Ularning tez ko'payish xususiyati, keng ekologik moslashuvchanligi hamda urug' va vegetativ organlar orqali tarqalishi ularni yanada xavfli qiladi.

G'allasimon begona o'tlar tarkibiga kiruvchi bir yillik va ko'p yillik turlar yeryong'oq agrotsenozida keng tarqalgan bo'lib, ular orasida qo'noq o'tlar (*Setaria* spp.), yovvoyi suli (*Avena* spp.), ajriq (*Cynodon dactylon*) va g'umay (*Sorghum halepense*) kabi turlar alohida ahamiyatga ega. Ushbu begona o'tlar ekinning dastlabki rivojlanish bosqichlarida ayniqsa katta zarar yetkazadi.

Shu munosabat bilan yeryong'oq ekinida uchraydigan g'allasimon begona o'tlarning tur tarkibini, ularning tarqalish darajasini va zararlash ko'rsatkichlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Yashil qo'noq – *Setaria viridis* (L.) Beauv. Bir yillik g'allasimon begona o't hisoblanadi. Poyasi tik o'suvchi, tuksiz bo'lib, balandligi 20–70 sm ni tashkil etadi. Barglari yashil rangda, qalami-nashtarsimon shaklda, ustki qismi dag'al, chetlari o'tkir. To'pguli qalin, silindrsimon bo'lib, boshloqchalarining uzunligi 2–2,5 mm, qilchalar bilan qoplangan. Pishgan boshloqlari asosan yashil, ba'zan to'q siyohrang tusda bo'ladi. Bir tup o'simlik 2000–3000 tagacha urug' hosil qiladi. Urug'lari tuproqning 12–14 sm chuqurligidan unib chiqish xususiyatiga ega bo'lib, unuvchanligini 4 yilgacha saqlaydi. Urug'larning unib chiqishi uchun minimal harorat 6–8°C, optimal harorat esa 20–24°C ni tashkil etadi. O'simlik iyun–sentyabr oylarida gullab, urug'laydi. Asosan beda maydonlarida, donli ekinlar, g'o'za qator oralari hamda bog'larda keng tarqalgan. Respublikaning deyarli barcha hududlarida uchraydi.

Yovvoyi suli – *Avena meridionalis* Roshev. Bir yillik g'allasimon begona o't hisoblanadi. Poyasi tik o'suvchi bo'lib, balandligi odatda 40–100 sm, ayrim hollarda 120 sm gacha yetadi. Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan. Barglari chiziqsimon, yosh barglari to'q yashil rangda bo'lib, biroz chap tomonga egilgan holda rivojlanadi. Barg qini va plastinkasining pastki qismi mayda tukchalar bilan qoplangan, barg yuzasi esa silliq. Barg qinida quloqchalar bo'lmaydi. To'pguli ro'vak (panikula)

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

shaklida bo'lib, uzunligi 20–30 sm ga yetadi. Boshqochalari odatda 2–3 gulli, osilgan holatda joylashadi. Gullari qoramtir rangli, uzun qiltiqli bo'lib, bo'g'imlardan rivojlanadi. Bir tup o'simlik o'rtacha 300–600 ta, ayrim hollarda 1000 tagacha urug' hosil qiladi. Urug'lari tuproqning 20 sm gacha chuqurligidan unib chiqish xususiyatiga ega bo'lib, unuvchanligini 2–5 yil davomida saqlaydi. Urug'lari asosan bahorda unib chiqadi. O'simlik may–sentyabr oylarida gullab, urug'laydi. Asosan og'ir, karbonatli, o'rtacha nam, serloyqa va qumoq tuproqlarda yaxshi rivojlanadi.

Yovvoyi sul'i qishloq xo'jaligi ekinlari, ayniqsa donli ekinlar orasida keng tarqalgan bo'lib, respublikaning deyarli barcha hududlarida uchraydi.

Ko'p yillik boshqoli begona o'tlar. Ajriq – *Cynodon dactylon* (L.) Pers. Ko'p yillik g'allasimon begona o't hisoblanadi. Poyasi bo'g'inli, pastki qismidan kuchli shoxlanadi, balandligi odatda 10–50 sm ni tashkil etadi. Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan bo'lib, ildizpoyali va sudralib o'suvchi xususiyatga ega. Yer usti va yer osti novdalari orqali tez ko'payadi. Barglari ingichka, ko'kish-yashil rangda, qalami-tasmasimon shaklda. To'pguli panjasimon (barmoqqa o'xshash) bo'lib, bir nuqtadan bir nechta boshqochalar chiqadi. Mevasi doncha ko'rinishida, tuxumsimon, yassi-uch qirrali, uzunligi taxminan 3 mm, eni 1 mm. Ajriq asosan vegetativ yo'l bilan, ya'ni ildizpoyalari orqali ko'payadi, shu bilan birga urug' ham hosil qiladi. Bir tup o'simlik mavsum davomida 1000–2000 tagacha urug' berishi mumkin. O'simlik iyun–avgust oylarida gullab, urug'laydi. Sug'oriladigan ekinlar orasida, tashlandiq yerlarda, yo'l yoqalarida keng tarqalgan. Respublikaning barcha hududlarida uchraydi.

G'umay – *Sorghum halepense* (L.) Pers. Ko'p yillik g'allasimon begona o't hisoblanadi. Poyasi tik o'suvchi, tuksiz bo'lib, yo'g'onligi 1–2 sm, balandligi 50–150 sm ni tashkil etadi. Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan, ildizpoyali bo'lib, tuproq ostida keng tarqaladi. O'simlik urug'i va ildizpoyalari orqali ko'payadi, bu esa uning tez tarqalishiga sabab bo'ladi. Mevasi doncha ko'rinishida bo'lib, uzunligi 5–6 mm, eni 2 mm, yo'g'onligi 1,5–1,7 mm ni tashkil etadi. Bir tup o'simlik 2000–3000 tagacha urug' hosil qiladi. Urug'lari tuproqning 7–8 sm chuqurligidan unib chiqish xususiyatiga ega bo'lib, unuvchanligini 4 yilgacha saqlaydi. Urug'larning unib chiqishi uchun minimal harorat 10–12°C, optimal harorat esa 20–35°C ni tashkil etadi. O'simlik may–iyul oylarida gullab, iyul–sentyabr oylarida urug'laydi. G'umay g'o'za, don va sabzavot ekinlari orasida keng tarqalgan bo'lib, respublikaning barcha hududlarida uchraydi.

MATERIALLAR VA USLUBLAR

Kuzatuvlar 2025–2026-yillarda Farg'ona viloyati dala sharoitida olib borildi. Begona o'tlarning tur tarkibi va miqdorini aniqlash maqsadida 1 m² hisob maydonchalari ajratilib, ularning soni sanaldi. Olingan natijalar asosida o'rtacha qiymatlar hisoblandi. Begona o'tlarning zararlash darajasi 5 ballik tizim asosida baholandi.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

NATIJALAR VA MUNOZARA

Yeryong'oq ekinida g'allasimon begona o'tlar orasida g'umay va ajriq yuqori uchrash ko'rsatkichiga (5,2–5,8 dona/m²) hamda yuqori zararlash darajasiga (4 ball) ega ekanligi aniqlangan. O'rtacha zararlanish darajasi 3,6 ballni tashkil etib, bu begona o'tlarning ekin hosildorligiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatishini bildiradi (1-jadval).

1-jadval

Yeryong'oq maydonlarida uchraydigan bir va ko'p yillik g'allasimon begona o'tlar tur miqdorlari va ularning zararlash darajasi (Farg'ona viloyati sharoitida), (1 m², 2025-2026-yy.)

№	Begona o'tlarning nomlari			
	O'zbek tilida	Lotin tilida	Uchrashi, 1 kv.m da	Zararlash darajasi, ballar
Bir yilliklar				
1	Qo'noq o't	<i>Setaria glauca</i> L. Beauv.	5,1	4
2	Yashil qo'noq o't	<i>Setaria viridis.</i>	4,3	3
3	Yovvoyi suli	<i>Avena fatua</i> L.	4,9	3
Ko'p yilliklar				
4	Ajriq	<i>Cynodon dactylon</i> L.	5,2	4
5	G'umay	<i>Sorghum halepense</i>	5,8	4
	Jami:		25,3	18
	O'rtachasi:		5,06	3,6

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yeryong'oq ekinida uchraydigan g'allasimon begona o'tlar bir va ko'p yillik turlari bilan ajralib turib, dalalarda keng tarqalgan va ekin bilan kuchli raqobatga kirishadi. 2025–2026-yillarda Farg'ona viloyati sharoitida o'tkazilgan dala kuzatuvlari natijasida ularning 1 m² dagi miqdoriy ko'rsatkichlari hamda zararlash darajasi aniqlanib, ayrim turlar yuqori darajada zarar yetkazishi qayd etildi. Olingan natijalar begona o'tlarni o'z vaqtida va samarali nazorat qilish yeryong'oq hosildorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Karimov I.K., Yuldashev A.A. Begona o'tlar biologiyasi va ularga qarshi kurash choralari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Turdiyeva N.M. Agrotsenozlarda begona o'tlarning bioekologik xususiyatlari // Qishloq xo'jaligi ilmiy jurnali. – 2019. – №2. – B. 33–37.
3. G'ofurov A.G. O'simliklar ekologiyasi va begona o'tlar biologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2017.
5. FAO (Food and Agriculture Organization). Weed Management in Field Crops. – Rome, 2021.
6. U.S. Department of Agriculture (USDA). Grass Weed Identification and Control Guide. – Washington, 2020.

